

Joan COBA FEMENIA, *Els adjectius possessius; teoria i alguns problemes d'ús*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 101), Barcelona, 2005, 237 pp.

Aquesta obra, dividida en quatre parts, és un detalladíssim i molt aprofundit treball que ens guia per camins amb fites netes i voreres clares. La primera part, dedicada a l'anàlisi teòrica dels adjectius possessius, planteja problemes d'aquella mena relatius a aquesta categoria no resolts per algunes gramàtiques romàniques (català, espanyol i francès, principalment). En primer lloc, el problema semàntic dels termes *possessiu*, *possessió*, *posseir* a la llum de la gramàtica catalana i dels diccionaris de Fabra i *DLC* de l'IEC, i de la gramàtica francesa, posem per cas. En suma, segons l'autor, sembla que la informació de tipus semàntic que dels adjectius possessius se'n deriva és força caòtica. Tota una altra cosa és la relació entre l'adjectiu possessiu i el pronom personal, car ja des de les primeres gramàtiques (Fabra, 1898) hom hi deixa entreveure alguna llum aclaridora. Però aquesta és una relació que ja fou establida pel gramàtic llatí Priscià, el qual explicava els adjectius possessius com a *derivats* dels pronoms personals. L'aspecte potser més interessant d'aquesta primera part és la consideració sintàctica dels adjectius possessius a la qual es refereix l'autor situant-la dins el marc dels adjectius qualificatius.

La segona part és la visió genètica dels possessius. El llatí, llengua inicial dels idiomes romànics, és el «culpable de molts dels mals» que patim ara pel que fa a l'aspecte

ací tractat. L'autor pretén, en definitiva, estudiar «l'evolució morfològica dels possessius llatins i les seues implicacions en català» (p. 65). Es demana encara si el llatí coneixia la construcció semblant a la valenciana actual que, segons ell, sembla imposar-se en el registre col·loquial: *el cotxe nostre ... el cotxe de nosaltres*. Una altra qüestió a analitzar és si el possessiu llatí *SUUS* s'utilitzava ja en aquesta llengua per a diversos posseïdors, com passa actualment en català i en altres llengües romàniques, entre altres preguntes formulades. La conclusió a què arriba l'autor és afirmativa, i per aquesta raó no ens hem d'estranyar que la generalització dels derivats d'*ILLORUM* mai no fóra total en català en contrast amb usos dels derivats de *SUUS*, amb posseïdor plural, durant l'edat mitjana.

La tercera part analitza molt detingudament els usos de les formes contractes i simples diacrònicament i dels aspectes morfològics i sintàctics d'aquest possessiu i conclou que no hi devia haver un predomini absolut d'unes sobre les altres. Tota una altra cosa és l'ús diatòpic actual i l'opinió dels gramàtics en aquest aspecte, i que considerem molt ben tractat i ponderat. Cal remarcar encara l'estudi aprofundit i clar de la forma *llur*, des de les perspectives diacrònica, diatòpica, diafàsica i fins i tot romànica amb tota la problemàtica sintàctica que se'n deriva, que ja havia encetat en el capítol anterior. Amb aquesta anàlisi, que ocupa les pàgines 113 a 139, assistim al naixement d'una nova etapa dins els estudis gramàtics d'aquest possessiu, que estava mancat d'un seriós i detallat treball, com el que ací se'ns presenta, tot i que el treball hauria millorat, probablement, si la comparació de les formes i dels usos dels derivats romànics (italià i francès, sobretot) del llatí *ILLORUM* hagués disposat d'un espai més extens. Com a epígon d'aquesta tercera part de la morfologia, hi ha un apartat (11.2, pp. 152-153) en què hom analitza les formes *nòstron* i *vòstron*. Caldrà fer veure a l'autor que incloga exemples d'aparició d'aquestes formes anteriors a la primera data per ell aportada (1505) com ara els que hi ha a l'anomenat *Cançoner dels Masdovelles*, on podem enregistrar diversos exemples d'aquestes formes. La part dedicada a l'estudi sintàctic és més breu, però no per això menys important. A través de construccions tipus *llibre d'ell*, *aquest meu quadre* o *renta't les mans/renta les teues mans*, l'autor analitza alguns usos sintàctics dels possessius, i fa referència a les variants diatòpiques de l'idioma i també a les solucions romàniques. Cal dir que aquest capítol (el tercer) és el fonamental de l'obra, el més reeixit i el millor plantejat dels quatre en què es divideix l'obra.

La quarta part és l'aplicació pràctica d'aquesta investigació en els camps de la gramàtica i en el de la normativa. Es proposa l'autor un capítol breu però pràctic, segons les seues paraules: «En definitiva, el fet que la societat, les persones se n'aprofiten no

hauria de ser més que l'última finalitat de qualsevol investigació científica» (p. 214). Quant al primer aspecte (el gramatical) repeteix que «l'estudi dels adjectius possessius s'ha de situar dins el camp dels adjectius qualificatius» (p. 215), i, per això, considera que tot lexema té dos vessants, un de semàntic i un altre de sintàctic. En el primer cas, aquests adjectius es poden explicar com a derivats dels pronoms personals, i en el segon, es comporten com a adjectius qualificatius, no com a actualitzadors. Com a conseqüència de tot el que ha dit, afirma que només existeixen cinc pronoms d'aquest tipus i cinc d'adjectius: *jo, tu, ell/ella/ells/elles, nosaltres* i *vosaltres* per als pronoms personals i *meu, teu, seu, nostre* i *vostre* per als adjectius possessius. Encara més, afirma que com a adjectius, els possessius també tenen les variacions de gènere i de nombre: *meua, teua, seua, nostra, vostra; meus, teus, seus, nostres, vostres; meues, teues, seues, nostres, vostres*. Una altra qüestió d'ús que proposa l'autor és el de la construcció nominal: quina forma han de tenir aquests adjectius possessius, si van davant o darrere del verb? En el primer cas, segons l'autor, necessiten l'article (*el meu llibre*); quan van darrere, es poden construir ara amb article (*el germà meu*), ara amb un altre actualitzador (*tres llibres seus*), o fins i tot sense cap altre constituent (*fill meu*). Queda encara un aspecte pendent, com és el de les formes contractes (*mon, ton, son, ma, ta, sa*), les quals fa servir la llengua només en algunes relacions de parentiu i en altres casos aïllats (*ma casa, en ma vida*, etc.). Per a l'autor són meres formes secundàries, però no en dóna cap criteri clar a seguir en l'ús formal. Finalment, al·ludeix a un ús abusiu d'aquesta mena d'adjectius que es fa avui dia, i afirma que es deu a la influència de l'anglès, probablement.

Pensem que l'obra aconsegueix l'objectiu que l'autor s'havia proposat, i en alguna part del treball fins i tot el depassa.

LLUÍS GIMENO BETÍ
Universitat Jaume I

Antoni FERRANDO i Miquel NICOLÁS, *Història de la llengua catalana*, Pòrtic Editorial / UOC, Barcelona, 2005, 540 pp.

Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, autors que ja havien publicat un *Panorama d'història de la llengua* (València, Tàndem, 1993) de caràcter introductori, ens ofereixen ara una ambiciosa *Història de la llengua catalana*, que no sols ompli un buit sentit en l'àmbit de l'ensenyament universitari sinó que respon a una demanda

d'amplis sectors del públic culte, que necessitava disposar d'un panorama de conjunt, actualitzat i alhora exhaustiu, òbviament dins els límits que imposen les dimensions d'un manual, sobre la història «de l'evolució del català o, més exactament, de l'evolució de la seva comunitat, dels parlants que han creat i recreat la llengua a través dels segles». Es tracta d'un volum de 540 pàgines, fruit de la col·laboració de la Universitat Oberta de Catalunya i de l'Editorial Pòrtic, que s'estructura en un pròleg, dotze capítols i una bibliografia.

En el pròleg, s'expliciten les principals característiques del manual. Encara que és un «panorama forçosament breu» de mil dos-cents anys d'història, els autors han procurat integrar-hi les múltiples perspectives amb què es pot estudiar la història d'una comunitat lingüística, des dels àmbits de comunicació a les percepcions identitàries, passant pels repertoris formals. I han mirat d'expressar-ho en un llenguatge deliberadament accessible, amb una estructura molt didàctica i sistemàtica i sempre dins d'una contextualització històrica orientadora, fruit d'un treball de col·laboració admirable, en què els autors han posat en comú una rica experiència docent i una densa activitat investigadora, que va des de l'estudi del concepte d'història de la llengua fins a la recerca sobre els més diversos aspectes i etapes de la història del català. Els onze capítols dedicats estrictament a la matèria històrica constitueixen una exposició cronològicament lineal, que va des de l'època constitutiva de la llengua fins al moment present, amb una segmentació del *continuum* temporal en períodes d'un segle aproximadament de durada, que ve a ser l'espai temporal en què es succeeixen tres generacions, amb la sola excepció dels dos primers períodes, el de l'anomenada època preliterària (801-1213) i el de l'expansió mediterrània subsegüent (1213-1412), amb quatre i dos segles de durada respectivament, i dels darrers cent anys (1906-2005), als quals es dediquen els quatre temes últims. Encara que les divisions cronològiques corren el risc de fer-nos oblidar que operem sobre un *continuum* històric, cal reconèixer que són de gran utilitat en la presentació de l'evolució dels fets històrics. Per a evitar al màxim l'arbitrarietat que implica fer uns talls cronològics en coincidència amb el canvi de segle i el reduccionisme que pot comportar un tall cronològic a partir d'una data rellevant només per a una de les grans regions de l'idioma, els autors han partit de dates només relativament pròximes al canvi de segle però amb la condició que hagen tingut una gran repercussió social, política o cultural per al conjunt o la major part del domini lingüístic català. De fet, obrant així, es fa coincidir en un sentit lax cada època amb convencions com ara el segle XVI o el segle XVII. No debades és aquest un criteri

àmpliament usat en els estudis d'història política i cultural. I no s'ha menystingut el recurs a convencions com el Barroc o el Romanticisme, tot i que fan referència més aviat a situacions culturals. En tot cas, s'ha defugit la dependència de la història lingüística respecte de la història literària. Al final de cada capítol se'ns donen unes taules cronològiques, que ens permeten visualitzar la relació entre els principals esdeveniments polítics i culturals, les dades més significatives de l'evolució de la llengua i les aportacions literàries i reflexions lingüístiques més rellevants. Finalment, la bibliografia s'estructura en dos blocs: un, de caràcter general, i un altre dedicat a cada període històric.

Els capítols, llevat de l'inicial i el final, duen un títol compost. En la primera part del títol hom tracta de sintetitzar amb una frase breu la significació evolutiva de cada període, mentre que en la segona part es delimiten les dates inicial i final del període, amb explicitació dels esdeveniments històrics que en marquen les fronteres cronològiques. Tots aquests capítols presenten una estructura similar. Després d'una introducció general al període, es dediquen sengles apartats a la contextualització històrica del període («El marc històric») i a la caracterització cultural («El marc cultural»). Després hi són analitzats els usos socials, institucionals i literaris de la llengua i els processos d'expansió i contracció territorial. Finalment s'aborden els estudis sobre la llengua produïts en cada període («L'interès per la llengua») i els canvis en la seua evolució, amb una atenció especial a la variació diatòpica («L'evolució interna de la llengua»). Cal advertir ací que, en la representació fonètica de determinats fonemes, són de lamentar algunes errades tipogràfiques, que es poden resoldre fàcilment en futures edicions.

Després de l'època medieval, els autors deixen palesa una situació d'anormalitat cultural de la llengua catalana *in crescendo*, fruit de les estratègies glotofàgiques de les llengües dominants en contacte, el castellà i el francès, llengües d'estat que ocupen els àmbits d'ús més prestigiosos de la llengua dominada. És per això que, a pesar de l'equilibri amb què són tractats els diversos aspectes de la història de la llengua catalana, el component sociolingüístic adquireix més notorietat a mesura que ens aproximem a les èpoques actuals. Així, l'estudi pormenoritzat del procés de normativització de la llengua catalana no és alié a aquest plantejament, cosa que explica que se li haja dedicat quasi tot un capítol, l'últim.

Un dels trets més notoris d'aquesta història del català és l'atenció que s'hi concedeix a l'evolució de cada un dels seus territoris històrics i l'esforç per trobar punts

de contacte i de contrast entre les diferents situacions. Tot plegat ens permet tenir una visió global i territorialment equilibrada de la història de la llengua, que ben sovint trobem a faltar en altres monografies semblants. Aquesta visió posa en evidència la progressiva desvertebració històrica d'un domini lingüístic que no ha tingut la sort de dotar-se d'un corònim únic acceptat pel conjunt dels seus parlants. A falta d'això, els autors han adoptat preferentment el sintagma *comunitat lingüística catalana*, que alterna amb altres perífrasis com ara *terres* o *països de llengua catalana*, però en tot cas no suplantant la documentació històrica per una determinada projecció ideològica de la història. No a cap altre propòsit obeeix el fet de preferir la denominació històrica de *Corona d'Aragó* a la que sol utilitzar la historiografia catalana des de fa més d'un segle, sense cap suport documental: *Corona catalanoaragonesa*. I pel mateix motiu es prefereix designar els reis de la casa d'Àustria (1516-1714) segons la numeració que se'ls dona en l'ordenament jurídic de l'època foral moderna, i no la numeració que els correspon com a reis de Castella. Així Felip IV de Castella és Felip III per als seus súbdits de la Corona d'Aragó.

La *Història de la llengua catalana* de Ferrando i Nicolás ofereix un gran nombre de dades al lector, sense que això contradigui l'enfocament didàctic que en tot moment manté l'obra. Aquesta voluntat de precisió i minuciositat s'observa ja en el detallisme de l'índex, però també en molts altres aspectes. Un dels que més valoraran els lectors és sens dubte la presentació de les taules cronològiques que figuren al final dels temes II a XI. En aquestes taules són ordenats cronològicament i interrelacionats en un mateix eix temporal els diferents mandataris que han governat sobre la comunitat lingüística catalana, els aspectes polítics, socials, culturals i lingüístics més importants de cada període històric i els escriptors i estudiosos de la llengua que més s'hi han destacat. Les taules no sols possibiliten que l'estudiós de la matèria pugui ubicar correctament en l'eix temporal, i d'un sol cop d'ull, els diferents fets adduïts en el llibre, sinó que funcionen com una mena de síntesi recordatòria del contingut de cada capítol. Cal destacar així mateix, des d'un punt de vista didàctic, la utilitat dels diversos mapes reproduïts, que permeten una visualització clara dels espais i dels moviments històrics, i la selecció de textos representatius de cada període, que permeten il·lustrar el discurs històric exposat. Molts d'aquests testimoniatges són poc coneguts pel gran públic i fins i tot són nous per a l'especialista.

Malgrat el caràcter forçosament sintètic de tota una història de la llengua catalana condensada en poc més de 500 pàgines, el llibre no es limita a resumir l'*status*

quaestionis del que se sap a hores d'ara, sinó que aborda amb perspectiva pròpia certes qüestions i aporta dades noves. En destacarem algunes:

a) la valoració del possible paper del superstrat germànic en els canvis fonètics experimentats pel primitiu romanç català;

b) la introducció del concepte desmitificador de «pseudomossarabisme» i la seua diferència amb els «veritables mossarabismes» que «són els romancismes de l'àrab llevantí» i la reivindicació del nom de *romanç andalusí* per a designar el que coneixem habitualment com a *mossàrab*;

c) la presentació i valoració de la influència de l'aragonés sobre el català, i especialment sobre el valencià, tot fent notar que «la major part dels suposats mossarabismes del valencià no són sinó aragonesismes més o menys adaptats fonèticament»;

d) les primeres documentacions de les denominacions de «llengua catalana», «valencianesc», «rossellonés» i «mallorquí», totes situades cap a mitjan segle XIV;

e) la interpretació de l'opció d'Ausiàs March pel català, en detriment de la llengua poètica occitanitzant, per una possible «voluntat d'imitar l'actitud de Dant en relació amb la dicotomia occità/italià a l'hora de triar el vehicle lingüístic per a la *Divina Comèdia*»;

f) la caracterització lingüística de les principals obres literàries, entre les quals destaca l'adscripció lingüística extremooccidental del *Llibre dels fets* del rei En Jaume I i l'argumentació sobre la probable procedència valenciana de l'autor de *Curial e Güelfa*;

g) la justificació d'una nova visió sobre la doctrina sociolingüística (prestigi del valencià), l'autoria (sobretot de Jeroni Pau) i el lloc de redacció (Roma) de les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*;

h) el paper de la primera impremta en la fixació i modernització de la llengua catalana;

i) una atenció constant al paper de les dones en els usos lingüístics i literaris;

j) l'explicació de l'origen i de l'evolució dels noms dels territoris que conformen el domini lingüístic, amb una atenció especial a les primeres documentacions del sintagma «País Valencià», ja usat el 1699;

k) l'atenció als canvis de frontera lingüística;

l) la presentació del discurs lingüístic dominant de cada període, especialment el de «la modernitat lingüística», de base jacobina, introduït per la Revolució Francesa;

m) la interpretació del discurs de la superioritat d'una varietat territorial de la llengua catalana damunt de les altres, que comença a generar-se al segle XVI, com una «estratègia (...) de legitimitació social»;

n) la precisió de les etapes de formulació del discurs del castellà com a llengua de la modernitat;

o) la valoració dels límits de la resistència al procés de transculturació durant l'època del Barroc;

p) la relativització de la versió tradicional «d'una llarga decadència sense manifestacions del català literari», ja que una gran part ens n'ha arribat manuscrita i que la llengua col·loquial no va perdre la seua genuïnitat;

q) l'explicació del desplegament notable de la literatura devota popular en català al segle XVIII «potser com a reacció contra la il·lustració castellanitzant»;

r) la interpretació que la reedició al segle XVIII d'obres catalanes dels segles XV i XVI obeïa al «propòsit exprés de contribuir al millorament de la llengua catalana»;

s) la relativització del paper de la burgesia protagonista de la Renaixença en la reivindicació de l'ús i del reconeixement jurídic de la llengua;

t) la constatació de la persistència d'un model elocutiú formal en català fins al segle XX;

u) la síntesi i les aportacions sobre el conflicte identitari valencià i l'anticatalanisme que s'hi va produir al final dels anys seixanta del segle XX;

v) l'enfocament sociològic en la presentació dels usos lingüístics al segle XX;

w) la denúncia del paper fragmentador de les polítiques lingüístiques de l'anomenada Espanya de les Autonomies;

x) l'anàlisi dels diversos vessants de les polèmiques lingüístiques del segle XX;

y) l'encert en els talls sincrònics proposats; i

z) l'amplitud de criteris en les tries bibliogràfiques.

És tan considerable la quantitat i la qualitat de les informacions i de les valoracions condensades en les pàgines del llibre que, pensant sobretot en les consultes de caràcter puntual, potser hauria estat útil la incorporació d'un índex onomàstic dels autors i dels llocs citats i d'un índex ideològic o temàtic.

Com en tota obra d'aquest tipus, sempre podrem detectar aspectes que trobem a faltar o que no han estat desenvolupats tan pertinentment com ens hauria agradat. Així, potser hauria estat útil, per exemple, una anàlisi de l'estadi lingüístic que presentava el romànic immediatament abans de la reforma carolíngia o una major

atenció als discursos glotofàgics dels estats que administren les terres de llengua catalana. Ben sovint, es tracta de situacions que són poc conegudes o que potser ens desvien de l'objectiu central, que és la història de la comunitat lingüística catalana. Fins i tot la profusió de dades, que en algun moment en pot fer enutjosa la lectura al no especialista, és d'una ajuda impagable per a l'estudiós de la història de la llengua, que ha de comptar amb referències constants per a situar adequadament determinats fets.

En conjunt, es tracta d'un llibre que ofereix un balanç altament positiu, fet amb la voluntat d'assolir la màxima objectivitat possible, reconeixent obertament els èxits i els fracassos de la comunitat lingüística catalana, sense apologies ni victimismes. Pensem que el llibre aconsegueix materialitzar la intenció dels autors de propugnar el sentit pràctic i instrumental de la disciplina, per damunt de visions esbiaixades de la història, que sovint la consideren una disciplina merament erudita i acumulativa de dades. Ben al contrari, gràcies al llibre d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, el lector podrà extraure del nostre passat històric arguments i reflexions suficients per a entendre millor i sense deformacions interessades el present de la nostra llengua, i poder, així, fonamentar una actuació lingüística positiva de cara al futur. De fet, és un llibre que no deixarà indiferent el lector actual: al que forma part de la nostra comunitat lingüística, per la denúncia d'una subordinació cultural que implica la simple presentació objectiva dels fets; als que no n'és membre, per la constatació de la resistència d'una comunitat sotmesa constantment a factors històrics adversos.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
(Universitat de València)

Teresa CABRÉ i Josefa GÓMEZ DE ENTERRÍA, *La enseñanza de los lenguajes de especialidad. La simulación global*, Gredos, Madrid, 2006, 164 pp.

En una societat com la nostra, que tendeix a l'especialització del coneixement, no resulta estrany que els llenguatges d'especialitat s'hagen convertit, en els últims anys, en un objecte d'atenció important per part de lingüistes. Els primers estudis que s'han desenvolupat en aquest terreny mostren un interès per descobrir els trets distintius dels discursos que es produeixen en un àmbit especialitzat. Per això, en

l'actualitat, comptem amb una quantitat considerable d'estudis descriptius sobre els llenguatges d'especialitat. Ara, però, es planteja un altre repte: les estratègies metodològiques més eficaces per a ensenyar als aprenents d'especialistes les característiques lingüístiques de la seua àrea. Aquesta nova perspectiva ha generat alguns manuals didàctics orientats a la docència universitària dels llenguatges d'especialitat. El llibre que ressenyem és un treball conjunt de dues investigadores capdavanteres a l'Estat espanyol en la recerca dels llenguatges d'especialitat, M. Teresa Cabré i Josefa Gómez de Enterría, on es recull aquesta doble perspectiva que hem plantejat: la descripció lingüística i l'aplicació docent.

L'obra es divideix en dos blocs clarament delimitats, com dos treballs monogràfics independents, amb bibliografia corresponent en cada cas. El primer, «Lenguajes de especialidad y enseñanza de lenguas», ofereix una delimitació del terme llenguatges d'especialitat i una revisió de les característiques distintives que presenten; el segon, «Metodología para la enseñanza de los lenguajes de especialidad», respon de manera més directa a les expectatives que crea el títol i se centra en la metodologia didàctica basada en la simulació global.

La primera part para atenció a la denominació de l'objecte d'estudi; perquè, de fet, un dels primers problemes que sorgeix en abordar aquest tema és la gran varietat denominativa que existeix: *llengües d'especialitat*, *llenguatges d'especialitat*, *llenguatges per a propòsits específics*... La mateixa portada del llibre planteja aquesta diversitat, ja que el títol de l'obra recull la denominació *lenguajes de especialidad*, però la col·lecció a la qual pertany porta per títol «Español para fines específicos». Tanmateix, les autores, bones coneixedores dels principis bàsics de la terminologia—basats en la biunivocitat—s'apressen a aclarir: «nos encontramos así ante tres definiciones ontológicamente sinónimas [...] pero lingüísticamente solo casi-sinónimas» (p. 12). Cabré i Gómez de Enterría estableixen una distinció ben interessant entre *llenguatges d'especialitat*, que fa referència a la funció; i la denominació *llenguatges per a propòsits específics*, que posa èmfasi en l'especificitat. Aquesta dualitat denominativa explica i justifica, d'alguna manera, l'estructura binària de l'obra. Polèmiques denominatives a banda, el més interessant és el repàs bibliogràfic que es presenta per tal d'establir la distinció entre especialitzat i no especialitzat, en el qual s'esmenten textos clàssics fonamentals com ara els de Hoffman, Kocoureck, Varantola o Gregory i Carroll. Es tracta d'un esforç de síntesi i claredat que, sens dubte, constitueix una bona aproximació per a tots aquells que s'acosten per primera vegada a aquests llenguatges.

La revisió de treballs anteriors s'acompanya de la proposta d'un nou enfocament: el comunicatiu, que Cabré ja havia desenvolupat en treballs anteriors. D'acord amb aquesta nova concepció, el que determina el caràcter especialitzat d'un discurs són els elements extralingüístics: «Un tema será tratado como especializado solo cuando respete la conceptualización propia de un ámbito, conceptualización decidida externamente por los especialistas y compartida por la comunidad experta. Es este control, y no el tema en sí mismo, el que da carácter especializado a un texto» (p. 27). Per això, quan es fa una anàlisi dels textos especialitzats no sols cal tindre en compte aspectes lingüístics, sinó també discursius i cognitius. Un dels avantatges més interessants que aporta l'enfocament comunicatiu en aquest àmbit és que permet la inclusió, dins els llenguatges d'especialitat, de textos de difusió científica que haurien quedat fora en definicions més tradicionals. D'aquesta manera, les perspectives s'amplien i s'adapten a les noves necessitats, perquè, per a les autores, «decir hoy que solo son especializados los textos producidos por y para especialistas es caer en la tentación de pensar que el mundo no cambia» (p. 48).

No obstant això, tant Cabré com Gómez Enterría són conscients que un dels aspectes més distintius d'aquests discursos és la terminologia, en la mesura que confereix precisió al text. En aquest punt, tornen a plantejar un problema: com distingir, en alguns casos, el límit entre unitat lèxica i unitat terminològica. Es tracta d'una delimitació complicada perquè contínuament es produeix un transvasament de termes d'un àmbit a un altre. Basant-se en Levinson, les autores conclouen que «[...] el valor especializado de las unidades léxicas corresponde al “sentido situado”, es decir, al uso específico que se hace de estas unidades en un campo de especialización preciso» (p. 53). Per això, introdueixen la denominació *unidad de conocimiento especializado* (UCE); vist que les unitats adquireixen valor especialitzat quan, en un context determinat, s'activa un significat precís. Aquest nou enfocament ens permet explicar, per exemple, per què la dualitat de mots com *pilota*, que és una unitat lèxica que esdevé UCE en un text sobre futbol.

Finalment, aquest primer bloc es tanca amb un apartat sobre l'ensenyament del llenguatge per a propòsits específics, que constitueix una introducció a la segona part. Seguint amb l'enfocament comunicatiu que s'ha aplicat a la descripció dels llenguatges d'especialitat, consideren que la millor manera d'ensenyar és a partir de situacions reals i, en especial, textos reals, a través dels quals els aprenents poden familiaritzar-se amb l'estil, la terminologia i la fraseologia. Com es veurà en la segona part, els textos i

l'alumnat es converteixen, d'acord amb aquest enfocament, en els elements centrals de l'aprenentatge.

Així doncs, el segon bloc és el que respon de manera més directa al títol del volum i ofereix una metodologia d'ensenyament lúdica com a via per aconseguir la motivació necessària que garanteix l'aprenentatge. En efecte, per a les autores, l'objectiu del docent d'aquestes matèries ha de ser doble. D'una banda, desenvolupar la competència comunicativa; i, d'altra banda, motivar l'alumnat: «[...] de tal manera que el aprendizaje de la lengua profesional sea lo más rentable y productivo para ellos, al tiempo que se estimule su motivación y su participación con el empleo de un eficaz enfoque metodológico y los recursos materiales y humanos más adecuados» (p. 76). Des del nostre punt de vista, és una metodologia molt efectiva. Ara bé, cal tenir en compte que no sempre s'entén ni es valora positivament sobretot per part de l'estudiant universitari. I, en aquest sentit, potser caldria advertir el docent, que, ha de saber transmetre a l'alumnat els objectius, la validesa i l'eficàcia del seu mètode, aspecte que les autores esmenten, de passada, en tractar el tema de l'avaluació.

La proposta didàctica concreta d'aquest volum és la simulació global, amb la qual provoquem que l'aprenent s'enfronte a situacions reals que, possiblement, haurà d'abordar com a futur professional de la matèria, la qual cosa pot tenir un valor engrescador afegit. La simulació presenta els avantatges dels jocs de rol en la mesura que combina un caràcter lúdic amb la consecució del desenvolupament de les quatre habilitats lingüístiques; a diferència dels jocs, però, la simulació constitueix una posada en escena a gran escala, que pot ocupar tot un curs. Aquest nou mètode d'ensenyament exigeix un canvi de rols tradicionals: el centre de l'ensenyament és l'estudiant i el professor passa a un segon pla i esdevé guia o coordinador. Ara bé, tal com adverteixen les autores, aquest sistema requereix un gran esforç per part del docent, que ha de tenir molt clars els objectius que es proposa aconseguir per a l'avaluació.

Precisament l'avaluació mereix un apartat especial dins aquest segon bloc, ja que també comporta canvis importants respecte del sistema tradicional. La tasca d'avaluació consisteix en un seguiment continuat de l'alumnat, que té en compte els aspectes forts i febles del procés d'aprenentatge, on l'error és un element fonamental: «Los errores detectados serán una parte inevitable y necesaria en el transcurso del tema que constituye el hilo conductor de la simulación, y además una prueba palpable de que el aprendizaje se está llevando a cabo» (p. 110) Malgrat aquesta concepció de l'error, la correcció és necessària i, en aquest sentit, és molt interessant el concepte de

«corrección silenciosa» (p. 112), mitjançant la projecció en una pantalla de recursos gramaticals que pot necessitar l'aprenent per a elaborar el discurs requerit. Els avantatges respecte d'altres mètodes com la reformulació són obvis, ja que no interromp l'aprenent, ni li fa perdre la concentració en l'elaboració del seu discurs. Tot i que aquest tractament de l'error i aquest tipus d'avaluació són els recomanats en l'aplicació de l'enfocament comunicatiu a l'ensenyament i tenen uns resultats molt positius, les autores no adverteixen que requereixen unes condicions que no sempre es donen en una aula universitària: nombre reduït d'alumnes i un alumnat realment interessat en els progressos en l'aprenentatge més que no en una marca numèrica.

Més enllà d'aquestes qüestions metodològiques teòriques, l'element central d'aquesta segona part és la presentació de diverses propostes de programacions concretes en les quals s'aplica la simulació global. Es tracta de situacions destinades a treballar els llenguatges d'especialitat de diverses carreres universitàries, com ara Econòmiques o Empresarials, Psicologia, Turisme, Ciències Polítiques i Medicina. Pràcticament, s'hi aborden totes les branques de la ciència; si bé els docents que s'ocupen dels llenguatges d'especialitat en les ciències experimentals hauran d'adaptar les situacions a aquesta àrea.

En conclusió, ens trobem davant un llibre que pot constituir un bon punt de partida, d'una banda, per als lingüistes que s'acosten per primer cop als llenguatges d'especialitat, ja que hi trobaran una bona síntesi de les principals característiques d'aquest discurs; i, d'altra banda, és un material que pot aportar idees molt valuoses per als docents que s'encaren al repte de l'ensenyament dels llenguatges per a propòsits específics: dues perspectives que han d'anar unides. De fet, a pesar que, en aquesta obra, teoria i aplicació didàctica es plantegen en dos blocs diferenciats; les autores insisteixen en el fet que la investigació i la docència haurien d'anar de la mà i, per això caldria que els docents estiguessen a l'aguait de les recerques que es fan a partir de l'anàlisi de corpus de textos especialitzats. L'observació i l'estudi de textos especialitzats reals faran possible que el lingüista esdevinga, a més, especialista en una àrea determinada (matemàtiques, física, psicologia, dret...) i solament d'aquesta manera pot convertir-se en mestre d'especialistes.

ÀNGELS CAMPOS
Universitat de València

Francesc MASSIP i Lenke KOVÁCS, *El baile: conjuro ante la muerte. Presencia de lo macabro en la Danza y la Fiesta Popular*, CIOFF España, Ciudad Real, 2004, 210 pp., il.

Els especialistes en teatre medieval Francesc Massip i Lenke Kovács col·laboren en aquest volum, que és el fruit d'una investigació finançada mitjançant una beca convocada conjuntament pel CIOFF (Consell Internacional d'Organització de Festivals de Folklore) i per l'INAEM (Institut Nacional de les Arts Escèniques i de la Música, del Ministeri de Cultura). La lectura d'aquest destacat treball palesa el rigor i l'erudició dels autors. Aquells que coneixem les abundants i importants investigacions d'aquests —Elx i la seua *Festa*, en són testimonis— sabem que no podia ser d'una altra manera.

Amb *El baile: conjuro ante la muerte* ens aproximem a un tema que és certament inquietant per a l'home des que té ús de raó: el final de la vida. I és que, com bé assenyalen Massip i Kovács, un dels símptomes més definitius de la racionalitat de la nostra espècie és l'adquisició de la consciència de la mort i la por incontrolada que això comporta. Una por que s'ha intentat i s'intenta conjurar a través de diferents mitjans i expressions per a ritualitzar el pas al més enllà i, d'alguna manera, fer-lo menys traumàtic. Una documentada i llegidora anàlisi de les restes medievals d'aquestes expressions conservades a Europa i, molt especialment, a les terres de l'antiga corona d'Aragó és l'objecte d'estudi del llibre ressenyat.

El treball està dividit en tres grans apartats o «jornadas», com si de la gran comèdia de la vida es tractara. La primera d'aquestes es dedica a presentar les abundants mostres medievals de tota mena relacionades amb l'últim pas de l'home. Unes mostres que van nàixer dins d'un context d'experiència col·lectiva de la mort, com és la que va seguir les importants i destructives epidèmies europees del segle XIV. Recordem que, per exemple, el cronista medieval francès Froissart ens parla de vint-i-cinc milions de morts només en dos anys d'una de les epidèmies de pesta bubònica que recorregueren el continent. Davant d'un panorama tan terrorífic, es comprén l'exhibició pública de la por dels homes mitjançant imatges dibuixades o pintades, de tradicions, llegendes, danses, desfilades, espectacles, representacions, etc. Totes aquestes expressions venien a reforçar el sentiment de solidaritat en el si d'una societat que veia en la Mort un personatge quotidià, macabre, cruel i, si més no en aparença, triomfant.

L'afany investigador de Massip i Kovács ha fet que localitzen i documenten manifestacions macabres en una gran part d'Europa. Així, França, Anglaterra, Alemanya, Àustria, Suïssa, Itàlia, Romania, Polònia, etc. són països d'on aporten abundants

referències, a les quals afegixen també alguna que altra treta del Nou Món. Referències que presenten i contextualitzen el naixement i l'evolució de moltes d'aquestes expressions i que, per tant, permeten conèixer els camins d'influència que seguiren.

Entre els casos més assenyalats hi ha la Dansa Macabra, un gènere literari, coreogràfic i espectacular que nasqué, com hem dit, per a conjurar els efectes de les pandèmies medievals i que es concretava en la presència de fileres de morts que ballaven i evidenciaven algun símbol de la seua posició social en vida, fet que els feia identificables socialment als ulls de la gent. Tots aquests apareixien conduïts per la Parca que, amb la falç, igualava tothom en el moment definitiu.

A partir de mitjan segle XIV també es desenvolupa un altre tipus de manifestació; és l'anomenat Triomf de la Mort. Bé en pintures, bé en gravats o, fins i tot, en espectacles i representacions de carrer, es mostrava la Mort amb tot el seu macabre esplendor: de vegades dalt d'un carro ple de calaveres o amb una bona collita de cadàvers, altres duent encadenades persones de tota condició, etc.

La segona part del llibre es centra en les expressions d'aquest tipus documentades a la Península Ibèrica. Expressions, que, com en el cas del teatre medieval, tenen en els territoris del nostre àmbit cultural un espai d'especial importància perquè han sabut conservar mostres úniques a tot Europa. És el cas del primer document hispànic referent a un acte escènic relacionat amb la mort, concretament l'anomenat *Joch o entremès de la Mort*, que es va representar en honor a Ferran d'Antequera, en els primers anys del segle XV. S'escenificà, almenys, tres vegades: en la seua entrada triomfal a Barcelona (1412), en el banquet de la seua coronació en el Palau de la Alfajería de Saragossa (1414) i també, tres dies després —amb un resultat jocós que destaquen els autors—, en el banquet de la coronació en de la seua dona Leonor.

En aquest *Joch* que, en realitat, era l'escenificació d'un Triomf de la Mort, el personatge de la Parca apareixia, segons la iconografia medieval, caracteritzat com un cadàver: vestit amb un mallot groc, un cap de calavera i unes serps eixint-li pels ulls buits. En la celebració, baixava des d'un cel figurat dins d'un núvol i amb gestos que causaven paor cridava els presents i se'ls enduia. La utilització del núvol, una maquinària aèria que habitualment era pròpia dels àngels —com encara podem veure en la *Festa d'Elx*— és explicada pels autors amb la hipòtesi d'una possible influència islàmica o, si més no, del món clàssic.

La representació plàstica més antiga que es conserva d'una dansa macabra en tota la Península ha estat trobada també a les nostres terres. Es tracta d'uns frescos situats

en la sala anomenada *De Profundis* de l'antic convent de Sant Francesc de Morella, a la comarca dels Ports, que poden datar-se al voltant de 1470. Tot i que el convent va ser desamortitzat al segle XIX i que aquestes pintures patiren grans danys i, fins i tot, pèrdues de fragments importants, fa una dècada foren restaurades per la Generalitat Valenciana i conserven detalls molt destacats d'aquest tipus d'expressió.

Els autors remarquen, per exemple, que ens trobem davant de l'única Dansa de la Mort monumental coneguda en forma de cercle. A més, la seua tipologia és anòmla dins de la iconografia europea perquè, en realitat, al monestir de Morella no ballen els morts, sinó els vius. El rogle està format per una vintena de personatges amb un ordre jeràrquic habitual en aquestes representacions: d'una banda, el Papa, un cardenal, un bisbe, un frare, una monja i un mestre d'escola, que formen el conjunt de personatges eclesiàstics; de l'altra, un rei, una reina, un comte, una comtessa, un duc, una duquessa, un xiquet i sa mare, pel que fa als personatges seglars. I és en el centre del cercle on se situa un cadàver dins d'un fèretre, com a recordatori del destí inexorable de tots els vius. Es proposa que el pintor o pintors d'aquests frescos —que podem contemplar amb detall, així com d'altres representacions tractades al llarg de l'estudi, en el seu important apartat iconogràfic— seguiren un model germànic, com proven algunes mostres localitzades en diversos llocs centreeuropeus.

A més de la forma circular de la dansa, aquests frescos morellans presenten altres detalls d'interés. En una banda del rogle macabre es figura la Mort llançant fletxes a l'Arbre de la Vida, així com una possible Roda de la Fortuna o de les Edats de l'Home, que són temes tots relacionats amb el destí final de la Humanitat. Una altra excepcionalitat d'aquestes pintures és la presència d'uns versos acompanyats de la seua notació musical, corresponents a la primera dansa europea coneguda sobre el tema de la Mort, la titulada *Ad mortem festinamus*, que figura al *Llibre Vermell* de Montserrat i també en altres dos manuscrits d'origen alemany anteriors al fresc morellà. Aquesta interessant troballa de Massip i Kovács queda ja remarcada al pròleg del llibre, obra de la musicòloga Maricarmen Gómez Muntané.

Una altra expressió macabra de gran interés és un capitell conservat a Girona, que pot ser datat en els últims anys dels segle XV o els primers del XVI. Esculpida íntegrament en aquest capitell, cosa que la fa excepcional perquè no es troba cap altre exemple, es representa una dansa de la mort que, per adaptar-se a la forma arquitectònica, també s'articula en cercle. Conduïts per la Mort, hi participen diferents jerarquies socials: el Papa, un emperador, un cardenal, un rei, un cavaller, un gentilhome, un eclesiàstic, un jove i una jove.

Aquestes dues importants mostres són exemples de la incorporació de la nostra cultura al gènere macabre. Com també ho proven dues representacions dialogades sobre el tema de les quals s'han conservat referències: la *Dansa de la Mort e de aquelles persones qui mal llur grat ab aquella ballen e dansen*, adaptació d'una *Danse Macabre* francesa iniciada per Pere Miquel Carbonell i acabada per Gaspar Nadal a finals del segle XV; i una *Representació de la Mort* mallorquina, de mitjan segle XVI.

Finalment, la tercera «jornada» del llibre està dedicada a la Mort com a personatge teatral medieval i sobretot a l'expressió popular més coneguda d'aquests tipus de balls macabres i que, al mateix temps, és l'única Dansa de la Mort conservada viva a tot Europa. Es tracta de la dansa que cada any es representa pels carrers de la ciutat de Verges, a Girona, en la nit del Dijous Sant, dins de les celebracions de la Passió de Crist. Els autors analitzen i posen de manifest un seguit d'elements particulars d'aquesta manifestació, de manera que els fa suposar un origen allunyat de l'Edat Mitjana, ja en el barroc.

És el cas de la seua presència dins del *Via Crucis* quan es desenvolupa pels carrers i també davant del Santíssim tancat en el Monument de l'església, cosa que recorda la Mort i la Resurrecció de Crist. D'altra banda, les evolucions dels seus dansants en forma de creu, que no tenen cap altre paral·lelisme en tot el panorama de danses macabres —generalment en filera o, com hem vist, també en cercle— i que encara sorprenen més en una expressió creada per a una desfilada lineal pels carrers i places de la ciutat. I també el vestuari i els símbols que duen en les mans els dansants. Aquests no són ja cadàvers —com en el cas de la representació de Barcelona o en les pintures de Morella—, sinó esquelets pintats sobre una mena de mallot negre, forma de representar la mort que comença a estar documentada al segle XVI. També els elements que caracteritzen els personatges ja no són els típicament medievals, com podria ser el cas d'un arc i fletxes o una falç amb què segar les vides, sinó d'altres propis de l'època barroca, com una bandera negra amb la llegenda *Nemini Parco* («A ningú perdone»), un rellotge sense busques i un platet amb cendra, tots recordatoris de la Mort o símbols de l'anomenat *Memento Mori*.

En les conclusions de l'estudi, els autors acaben ressaltant el contrast entre totes aquestes expressions, d'una riquesa i un simbolisme extraordinaris, i la seua voluntat d'explicar o fer pròxim un moment tan fonamental per a l'home i la societat actual que ha amagat aquest pas inevitable i l'ha tancat en l'asèpsia i la fredor dels tanatoris. Incomprensiblement, ara mateix intentem fer desaparèixer la presència de la Mort,

sense pensar que és una part transcendental de la vida. Com es podia veure sobre algunes de les tombes del nostres cementeris, els difunts, representats sobre unes rajoles per una calavera amb dos ossos creuats, ens recordaven a tots amb un macabre somriure la gran veritat inexorable: «Como me ves, te verás, y como te ves, me he visto».

JOAN CASTAÑO

M. Josep CUENCA, *La connexió i els connectors. Perspectiva oracional i textual*, Eumo, Vic, 2006, 222 pp.

En tots els camps del saber es publiquen de tant en tant obres de referència, que fixen un abans i un després perquè plantegen una qüestió problemàtica amb encert, profunditat, coherència i —aquest darrer tret hi és del tot imprescindible— amb una bona dosi de gosadia. La proposta final és tan rodona que a partir de llavors resulta impossible escriure sobre aquella qüestió, encara que arribi a ser amb una opinió divergent, sense referir-s'hi (un exemple clar d'aquesta mena de treballs entre nosaltres són les cèlebres nou converses sobre *per* i *per a* de Joan Coromines).

Aquest és el cas, sens dubte, de l'obra que avui ens ocupa —juntament amb els treballs immediatament anteriors de l'autora sobre la connexió i els connectors, i especialment sobre la connexió textual. M. Josep Cuenca ha aconseguit bastir al llarg dels anys un edifici complex que abraça el conjunt de la sintaxi de la llengua, una construcció plena de matisos i d'interconnexions significatives que culmina en l'esforç categoritzador de la *Sintaxi fonamental* i en la claredat descriptiva del capítol «Els connectors textuais i les interjeccions» de la *Gramàtica del català contemporani* dirigida per J. Solà *et alii*.

De fet, els interessos de l'autora es mostren des de l'inici en la seva tesi doctoral *Les oracions adversatives*, que ja conté el germen de moltes de les qüestions de l'obra que ressenyem. L'estudi del *però*, un dels mots gramaticals més usats i productius tant en la llengua oral com en l'escripta, conjunció i connector parentètic, connector oracional i textual, peça central de la teoria de l'argumentació i situat gramaticalment entre la coordinació i la subordinació, en el terreny de la interordinació, és el gresol i el botó de mostra de tot el que havia de venir després. A aquest interès per les zones frontereres de les unitats lingüístiques s'hi afegeix amb el temps una productiva intersecció amb

la lingüística cognitiva, que dona cos a una formulació teòrica brillant. Poques vegades pot dir-se amb tanta justesa que una trajectòria investigadora sigui tan coherent.

D'altra banda, és admirable com l'autora és capaç d'emmotllar la complexitat dels fenòmens a un discurs tan clar, tan ben dosificat, tan didàctic i amb tant de mètode, pas a pas, detallat en les llistes, sintètic en els quadres, potent en la teoria i matisat en l'anàlisi particular. I, a més, basat en un corpus de textos reals, lluny d'entelèquies porugues, amb la valentia d'acarar el llenguatge efectivament usat. En resum, una obra del tot encertada, interessant per a l'expert i informativa per a l'estudiant, i redactada amb una prosa científica expositiva de factura impecable.

El llibre que ressenyem s'estructura en sis capítols. El primer («La connexió com a mecanisme de cohesió»), de caràcter introductori, presenta i defineix la connexió respecte de l'altre gran mecanisme cohesiu, la referència, i n'estableix els tipus. El segon («Els connectors») es dedica a definir els connectors i n'aborda el primer grup, les conjuncions. El tercer («Els connectors parentètics») està destinat a aquesta unitat especial, el segon tipus de nexes, que té una centralitat indiscutible en la proposta global de l'autora. El quart («La composició oracional») i el cinquè («La connexió textual») aborden els dos àmbits de funcionament dels connectors, per sobre i per sota del límit oracional, respectivament. I el sisè («Connexió i connectors») rebla el clau amb la justificació teòrica des del punt de vista de la lingüística cognitiva d'alguns dels conceptes i de les unitats postulades.

Les idees fonamentals de l'enfocament que M. Josep Cuenca desenvolupa en la seva obra són les següents:

1. La *connexió* és una relació que abraça des de la subordinació oracional amb nexes no semàntic —la conjunció *que*—, en un extrem, fins a l'ús de les interjeccions metalingüístiques com a connectors pragmàtics, en l'altre, amb tot un ventall de construccions i unitats intermèdies de menes diverses. En aquesta concepció integradora, la composició oracional i la connexió textual són bandes contigües d'un mateix fenomen.

2. La *gradualitat* és, a partir dels postulats de la teoria del prototipus en lingüística cognitiva, un principi fonamental en la delimitació de les categories. Així, els problemes taxonòmics tradicionals en la composició oracional queden resolts per un tipus intermedi de relació entre oracions, la interordinació, amb una definició categorial que s'allunya del model de condicions necessàries i suficients. I el mateix estil de definició s'aplica al cas dels connectors parentètics.

3. La *connexió textual* és una funció desenvolupada per tres menes de mots gramaticals: les conjuncions, els connectors parentètics i algunes interjeccions. Les conjuncions, dedicades prototípicament a la composició oracional, actuen com a connectors textuais de manera menys habitual. Els connectors parentètics són la categoria central en la connexió textual. I les interjeccions són pròpies del discurs oral i afegeixen a la funció connectiva diversos valors afectius i modalitzadors.

4. Els *connectors parentètics* són postulats com una nova categoria gramatical, caracteritzada pels trets següents:

a) Tenen un caràcter apositiu, parentètic, sempre entre pauses o amb els signes de puntuació equivalents (*són col·legues i, tanmateix, enemics...*).

b) Provenen d'adverbis, de sintagmes preposicionals i d'estructures predicatives (*efectivament, ara, de fet, en tot cas, o sigui, no obstant això*).

c) Quan estan formats per més d'un mot, estan fixats estructuralment, no admeten variació morfològica ni complements (*és a dir? *són a dir; *és a dir ràpidament; *és a dir quatre paraules*).

d) Adopten un significat unitari de tipus connectiu i perden el seu significat originari no gramaticalitzat (*ho van donar per cert? per cert, quan vindreu a casa?*).

e) Són sempre prescindibles sintàcticament, és a dir, no desenvolupen cap funció sintàctica dins de l'oració que els conté i de la qual no són constituents (*[...] vull dir, això no té cap importància = [...] això no té cap importància*).

f) En la composició oracional, es poden combinar amb les conjuncions en la funció de matisadors semàntics (*li van donar el premi i, a més, li van augmentar la dotació econòmica*).

g) La majoria tenen mobilitat posicional dins de l'oració que els conté, tot i que tendeixen a aparèixer a l'inici (*Per tant, l'acord no era, (per tant), la solució més viable, (per tant)*).

h) Exerceixen la funció connectiva tant al nivell oracional com al textual, si bé aquest darrer és el seu àmbit prototípic.

i) Són el resultat d'un procés de gramaticalització que els transforma des de la categoria d'origen fins a la de connector parentètic, i molts constitueixen un pas intermedi del procés que ha portat a la formació de moltes conjuncions (*PER HOC > per (ai)xò > però*).

L'interès central de M. J. Cuenca és la consideració gramatical dels connectors, i en aquest deler arriba a filar molt prim, tot distingint amb proves sintàctiques i semàntiques els connectors parentètics d'altres unitats com les conjuncions, els adverbis, els sintagmes preposicionals, els díctics textuais, la connexió lèxica i la connexió pragmàtica. La perspectiva àmplia i la capacitat de l'autora per a argumentar cada adscripció i cada distinció en relació amb el conjunt dels altres elements donen al seu treball la solidesa pròpia de l'observació madura, complexa i matisada.

La nostra revisió podria acabar perfectament aquí, ja que l'obra objecte de la nostra anàlisi és molt completa. Des de la nostra còmoda posició de ressenyador, però, ens permetrem de debatre sobre alguns aspectes, no tant per qüestionar-ne la validesa com per fer-hi alguna aportació més enllà de la mera descripció del treball i dels elogis ben merescuts que li hem dispensat. Alhora, els punts que assenyalem a continuació són sobretot la demostració de l'interès que l'obra pot suscitar i de la mesura en què ens ha empès a reflexionar-hi. Són l'expressió en veu alta dels nostres dubtes més que de les nostres certeses, oferts a continuació en sis breus comentaris.

1. Els termes *sintaxi textual* i *sintaxi supraoracional* (pp. 12 i 142) podrien resultar confusos, ja que habitualment es reserva el terme *sintaxi* per a les relacions estructurals dins de l'oració. Emprar el mot *cohesió* per a tot el que hi ha per sobre i per sota de l'oració s'aparta del que varen fixar els creadors del concepte (Halliday i Hasan), però és molt més habitual i sembla més assumible que fer-ho amb el mot *sintaxi*. A parer nostre, aplicat al nivell textual o discursiu només podria usar-se en un sentit metafòric, a l'estil de les expressions típiques de la semiòtica com ara *sintaxi de la imatge* o *sintaxi de la narració*.

2. La consideració, en el text escrit, que una oració s'acaba on hi ha punt i seguit o punt i a part és molt clara, però sembla poc sistemàtica (= del sistema). No hi ha dubte que pot ser una solució pràctica per a determinades recerques —aquest ressenyador mateix l'ha emprada en més d'una ocasió—, però des d'un punt de vista teòric hauria d'haver-hi algun criteri més sistemàtic per a definir-ho. Sobretot, tenint en compte que la fixació del final de l'oració resulta crucial per a delimitar la composició oracional de la connexió textual. Per a la llengua oral, de fet, emprem un criteri fonamentalment sintàctic, atès que l'altra unitat que hi trobem, la unitat entonativa, planteja també problemes d'envergadura.

3. La classificació minimista dels connectors textuais, en pocs apartats, és efectivament millor que les opcions de llargues taxonomies que presenten altres autors.

Hi ha, però, un apartat dels quatre que l'autora proposa que no sabem veure com a independent. Es tracta del dedicat a la *disjunció*, que té tres subapartats (reformulació parafràstica i no parafràstica, exemplificació i resum), que a parer nostre tenen un caràcter més additiu que disjuntiu. És cert que la conjunció *o* en usos d'equivalència (p. ex., *el paludisme o malària*) conserva sempre un matís de contraposició, però sembla que la funció principal que té és l'equiparació del segon terme amb el primer —i potser encara més en els usos discursius.

4. La proposta dels connectors parentètics com a nova categoria gramatical —de fet, es plantegen com una subcategoria dels nexes— és, com ja s'ha vist, un dels punts forts de l'obra. L'autora mateixa assenyala que la majoria de tractadistes no s'aventuren a endinsar-se en els problemes d'adscripció gramatical i generalment els consideren una classe especial d'adverbis i locucions adverbials conjuntives o pseudoconjuntives. La mesura de la gosadia i de l'empenta de M. J. Cuenca la donen les paraules de J. Portolés en la seva obra sobre les mateixes unitats en llengua castellana: «Se trata, sin duda, de unos adverbios muy peculiares y este hecho podría justificar la creación con ellos de una nueva clase de palabras. ¿Cuál es el motivo de que no lo haga? Simplemente, la prudencia. [...] Digamos, pues, que son adverbios y añadamos después propiedades que los distinguan del resto de los miembros de esta clase de palabras». Potser sí que n'hi hauria prou a considerar-los adverbis —la posició conservadora és sempre la menys arriscada, i sobretot la més còmoda—, i que els connectors parentètics poden semblar poc definits, com una categoria de transició. Fins i tot s'hi pot veure una acordança no desitjada entre forma i funció, que no es produeix amb la consideració d'adverbis, ja que el connector parentètic és una categoria prototípicament específica per a la connexió textual. Però és igualment cert que, s'anomenin com s'anomenin, les característiques morfosintàctiques d'aquests elements continuaran existint i s'hauran de resoldre, i que el plantejament de M. J. Cuenca destaca per la coherència descriptiva i teòrica que el sustenta. Atesa la complexitat de la qüestió, aquest ressenyador no se sent del tot competent per a fer-ne un judici ferm, però sí una proposta denominativa. Si la connexió textual és una funció, potser seria més clar anomenar la categoria sense la presència del mot «connector». La proposta seria dir-ne *marcadors parentètics* o fins i tot, i més neutre, *nexes parentètics*, que exerceixen la funció prototípica de connectors textuais i la secundària de matisadors oracionals.

5. La consideració integral de l'oralitat és una assignatura pendent en molts camps de la lingüística i també en aquest, fins i tot en una obra com la ressenyada que

fa un autèntic esforç per incloure exemples extrets de discursos orals. De fet, l'estructura connectiva pròpia de la llengua oral és concebuda per molts autors com un aspecte perifèric. Citarem de nou J. Portolés, autor de prestigi ben justificat, que quan classifica els marcadors discursius crea un apartat que titula *marcadores conversacionales*, que no només és el darrer dels apartats de la llista —cal dir que l'oral també era el darrer en una classificació de 1991 signada per J.M. Castellà—, sinó que s'inicia amb l'afirmació «La conversación constituye una forma de comunicación peculiar (...)». Si un dia ens estudiés un marcià, probablement s'estranyaria que l'activitat lingüística universal, primigènia, comuna i constitutiva a tota l'espècie i la més practicada pels humans, sigui considerada un cas peculiar. Som grafocèntrics, costa molt desempallegar-se'n. Hauríem de començar a examinar la conversa com la primera font d'informació per als estudis lingüístics i la llengua escrita com un cas particular. I per conversa volem dir la quotidiana, espontània, natural, real, no el diàleg novel·lesc, ni l'obra teatral, ni el guió televisiu, ni l'entrevista formal, que s'hi assemblen però no tenen els mateixos objectius, ni la mateixa estructura, ni desenvolupen els mateixos recursos, i quan són els mateixos, no són usats de la mateixa manera ni en la mateixa mesura. En el cas concret que ens ocupa, tenim la impressió que la llengua oral és pròpiament l'univers de la connexió textual i, per descomptat, de la connexió pragmàtica. I creiem que la consideració de fenòmens com l'entonació, l'articulació tema-remà, la construcció sintàctica fragmentada de les oracions, l'organització dels torns de parla, la presència d'interjeccions i de mots crossa o omplidors, etc., podria donar llum a noves explicacions del funcionament de la connexió, potser actualment amagades sota la centralitat de l'escriptura —i no cal dir que aquests són uns deures que el ressenyador s'hauria d'imposar en primer lloc a si mateix.

6. El terme *estil cohesionat*, que l'autora manlleva als treballs aplicats de M. T. Serafini, demana algun comentari. D'una manera global, s'atribueix la característica de cohesionat a un dels estils típics de l'escriptura, el de període llarg, en oposició a l'estil segmentat, propi dels escrits d'oracions més curtes i de l'oralitat. Ens sembla estrany, l'ús del mot *cohesionat*, perquè la cohesió és una propietat general dels discursos. Seria com dir estil *sintàctic* o estil *morfològic* —tots els textos són morfològics. D'altra banda, la mateixa Serafini atribueix a l'estil cohesionat la presència de més subordinació (hi ha un error en la traducció del quadre al català —que també es troba a l'article de l'any 2000 a *Caplletra*, 29—, que li atribueix també *menys* substantius i *menys* preposicions, mentre que a l'original hi diu *més*). Hem comparat els dos exemples que es donen (pp.

128 i 129) i ens en resulten les dades següents; *estil cohesionat*: nou oracions compostes, de les quals set de subordinades, de les quals una amb la conjunció *que* i cap amb el pronom relatiu *que*; *estil segmentat*: deu oracions compostes, de les quals nou de subordinades, de les quals dues amb la conjunció *que* i una amb el pronom relatiu *que*. Per tant, en l'estil segmentat, el nombre de subordinades no ha minvat sinó que fins i tot ha augmentat lleugerament. I és lògic, perquè a més oracions, més nexes i més mecanismes cohesius en general per posar-les en relació (referència, repetició, cohesió lèxica), de manera que l'estil segmentat és, en realitat, el més cohesionat. La qüestió, a parer nostre, és, d'una banda, en l'equació errònia que equipara subordinació amb complexitat. I de l'altra, en el mot *cohesionat*. Les diferències que assenyala Serafini varen ser descrites fa anys en diversos treballs de W. Chafe sota els rètols *fragmentació* i *integració*, i nosaltres mateixos hem emprat en altres llocs termes com *segmentació* i *compactació*. Per tant, podríem parlar d'*estil segmentat* o *fragmentat* i d'*estil compactat* o *integrat*. I considerar amb tota justícia ambdós estils com a ben cohesionats, si bé amb mecanismes cohesius diferents.

Després d'aquest breu repàs dels molts encerts de l'obra i dels punts concrets que han tingut l'encert doblat de fer-nos reflexionar, només ens queda parlar del plaer, de la tranquil·litat i de la certesa. El plaer de llegir un text tan ben escrit, tan sistemàtic i tan seriós científicament. La tranquil·litat de disposar en català d'una descripció bàsica completa de la connexió, i especialment de la connexió textual, tant per a fins pedagògics com de recerca. I, finalment, la certesa que hi ha un abans i un després, que a partir d'ara tothom que tracti aquesta qüestió en la nostra llengua, encara que hagi de ser amb una opinió divergent, haurà de començar per citar aquest treball i podrà emprar-lo com a base ferma on recolzar ulteriors investigacions.

Josep M. CASTELLA LIDON
Departament d'Humanitats
Universitat Pompeu Fabra

Francesco ARDOLINO, *Una literatura entre el dogma i l'heretgia. Les influències de Dante en l'obra de Joan Maragall*, Editorial Cruïlla / Fundació Joan Maragall Cristianisme i Cultura, Barcelona, 2006, 139 pp.

L'autor d'aquest assaig dividit en introducció, quatre capítols, un apèndix a la traducció de la cançó de la *Vita Nuova* «Donne che avete intelletto d'amore» feta per Manuel de Montoliu i unes completes referències bibliogràfiques, explica clarament el propòsit del seu llibre a les pàgines 13-14: tractar de demostrar que Joan Maragall sempre va considerar Dante com a figura central de la poesia universal. Dins els textos de l'escriptor català, hi trobem moltes afirmacions que ho demostren. Amb tot i això, fins ara no ha estat examinada aquesta presència, raó per la qual, cap estudiós ha dut a terme l'anàlisi crítica sobre la qualitat del dantisme maragallà. Francesco Ardolino es planteja si en un estudi amb una perspectiva específica dels escrits de Maragall en prosa, en vers, articles o composicions poètiques, «és possible parlar d'una funció-Dante, tal com podriem parlar d'una funció-Goethe (o Novalis o Carlyle i Emerson)?

Aquest treball de recerca ha estat dut a terme a l'Arxiu Maragall de la Biblioteca de Catalunya, arxiu on encara hi ha material inèdit. L'autor indica oportunament als lectors que la recerca la començà en l'any 2003. Si es va publicar el 2006, eixe lapse de temps en la investigació demostra que Ardolino posa en pràctica com a bon filòleg del segle XXI la «paciència» del treball d'arxiu aconsellada un segle després de Dante pel gran humanista i filòleg del segle XV Poggio Bracciolini.

L'assagista, amb la seua lectura maragalliana, pretén fer el primer pas cap a una anàlisi sistemàtica de la relació de Maragall amb la literatura i la cultura italianes, sense ampliar la recerca envers el que representa la influència de Dante a les lletres catalanes de la primera i la segona Renaixença. Remarca tanmateix, que es tracta d'un aspecte importantíssim que requereix un estudi més aprofundit; remet a altres investigacions d'estudiosos de la literatura italiana que indica oportunament. Per a Ardolino no estan clares les pautes que haurien de marcar l'itinerari poètic ideològic de Joan Maragall. Després de repassar detalladament tota la bibliografia especialitzada, suggereix veure les dates significatives.

L'any 1907, quatre abans de la mort de Joan Maragall, mereix destacar-se perquè és l'any en què el filòsof Trias intueix un canvi *sui generis* en el pensament de Maragall. Aquest canvi estaria relacionat amb la primera redacció de l'«Elogi de la poesia» redactada en castellà en 1907, i publicada en català en 1909. L'autor de l'assaig opina que la crítica especialitzada no ha arribat a ordenar la dispersió de pautes temporals.

A l'apartat on parla de l'ordenació del material dantesc, assenyala els cinc textos dantescs conservats a l'Arxiu Maragall que van pertànyer a la biblioteca del poeta. L'estudiós destaca que el xicotet fons és base essencial per al seu estudi, ja que alguns passatges estan subratllats pel mateix Maragall. El poeta català havia llegit i anotat no només la *Vita Nuova* i la *Divina Commedia* sinó també *De Vulgari Eloquentia* i *Il Convivio*.

El viatge de noces de Maragall a Itàlia indicaria el primer indici dantesc que apareix clarament en la poesia de Maragall. Seria el poema «Nuvial» —rebutjant l'explicació de Martí i Durant. La concepció o idea d'un Dante gibel·lí, en opinió d'Ardolino, tal vegada Maragall l'hauria presa de Foscolo i dels versos foscolians «Dei sepolcri». Quinze anys després Maragall tornarà a atribuir a Dante «sos odis de gibel·lí» en «L'elogi de la poesia».

La insistència de Maragall sobre aspectes concrets de la poètica de Dante ha facilitat una recerca articulada per temes. El tema de Beatrice i la lectura de l'incipit del Paradís esdevenen un motiu recurrent; Joan Maragall es va interessar pel Dante defensor de la pròpia llengua i pel Dante polític i analitzà una traducció sobre ell que es publicà en una revista de Girona, tot i que la versió manuscrita de Maragall segons l'assagista ha estat oblidada per part dels estudiosos.

L'exemplar de *La Divina Commedia* en l'edició de Camerini es conserva en la biblioteca maragalliana. El cant amb més anotacions és el I del Paradís, la qual cosa fa suposar a l'autor de l'assaig, que justament ací hauríem de trobar les correspondències o les influències de Dante més marcades en la poètica de l'escriptor català. Cap estudiós d'entre tota la bibliografia examinada ha constatat, fins a aquest moment, una font més que probable del preludi de l'Elogi. Ara bé, algú n'ha intuït la importància però no ha relacionat els dos textos, afirma Ardolino. Ell troba un lligam fort entre el I cant del Paradís versos 103-108, quan Beatrice explica de manera doctrinal a Dante com ha arribat ell a pujar fins al Cel. Una possible font seria el text «De l'infinit i del límit en l'Art» (1894), de Torras i Bages, autor que va influir en Maragall de manera molt significativa.

Si en un primer moment pot semblar que el poeta català introdueix Beatrice a la seua poètica atorgant-li una doble funció simbòlica i al·legòrica de l'amor i de la creació artística respectivament —si tenim en compte la crítica dantesca del segle XX—, amb tot i això, el personatge de Beatrice cal inserir-lo segons l'assagista en un context més general al qual, per un costat, conflueix una metàfora nacionalista aplicada a

Catalunya (que essencialment procedeix de la interpretació de la *Vita Nuova*), i per l'altre es manté el doble valor de la *donna amata i cantata*, i d'element central per a la producció poètica. Maragall va escriure un parell d'articles titulats «Vida Nueva» (*Diario de Barcelona*, 1 de gener de 1906) i «Beatriz» (*Diario de Barcelona*, 23 de juliol de 1911), que podem llegir en les seues obres completes. «Vida Nueva» el va publicar en una data i en un moment en què el poeta barceloní s'estava movent dins d'un àmbit polític. Tres anys abans Manuel de Montoliu havia traduït la *Vita Nuova* al català i acompanyava la traducció amb una introducció que explicava el gibel·lisme i el güelfisme.

Alguns estudiosos de literatura italiana han destacat el fet que «Vida Nueva» siga un nou decurs polític de Maragall: Beatriu seria la Catalunya lliure. El mateix Montoliu publicà el 1903 un parell d'articles a les planes del diari «Catalunya» on dissertava sense entrar en cap anàlisi puntual sobre l'idealisme platònic del llibre de Dante. *La Divina Commedia* la concep com una continuació lògica de la *Vita Nuova*. En una sèrie de tres articles titulada «Beatriu. Assaig de crítica dantesca» reprén la tripartició. Segons Ardolino, «la interpretació de Montoliu és una amalgama de conceptes modernistes en què es reflecteixen les interpretacions diferents i discordants que es van produir entre simbolisme i decadentisme a Catalunya». Cap als anys 40 Arturo Farinelli va escriure uns articles en llegir l'obra de Joan Maragall; a partir d'aleshores va adquirir una perspectiva dantesca molt més sòlida i documentada.

Carles Riba en «El tema de Nausica» (1936) i A. Terry llegiran la poesia de Maragall mitjançant la figura de Beatrice. Els textos escollits «Són els que pertanyen al cicle de Haidé». Però és Haidé una *donna angelicata*? En sis poesies, «La dona hermosa», «Diades d'amor», «Haidé», «Represa de Haidé» i «Ja no em plau», el fil conductor de la figuració estilnovista de la dona funciona i remet a una atmosfera comuna als estilnovistes i als seus companys poètics.

Al capítol 2 *Infern* v «De Beatrice a Francesca», els estudiosos, biògrafs i glossadors han menystingut l'«Elogi de la poesia», malgrat que és fonamental recórrer-hi en el moment d'analitzar la relació entre pensament i poesia de l'obra de Maragall. El mite de Francesca ja estava en les planes del *Diario de Barcelona* molt abans de la redacció de l'«Elogi».

Respecte al personatge de Francesca, la fascinació de Joan Maragall s'hi troba. A diferència de la silenciosa Beatrice, Francesca és l'única representant de la parella que té dret de paraula i la seua funció oral és impossible passar-la per alt. Per a Ardolino

una primera visió que sembla extreta del cant —amb la lectura idíl·lica que en fa Maragall— es troba a «Festeig vora la mar cantàbrica», de 1891.

En l'apartat «Cercant el comte Arnau», argumenta adientment què representen Paolo i Francesca per al poeta català, sense deixar de fer referència també als estudiosos de literatura italiana que n'han parlat. Afirmar que si es compara l'escena d'*El Comte Arnau* on apareixen Adalaisa i el Poeta amb la trobada de Dante amb Francesca i Paolo en el cant v de l'*Infern*, se'ns desvelarà un desplaçament axial revolucionari. En Maragall és Adalaisa qui interrogarà el Poeta per descobrir les raons del seu amor; els vv. 413-416 d'*El Comte Arnau* es relacionarien amb *Infern*, v, vv. 116-120. Ardolino no aprofundeix més en la resta del poema; troba arriscat lligar la pena de Paolo i Francesca amb Arnau. Les lectures que han acostat el personatge de Nausica a la Beatrice de Dante fetes per estudiosos de l'obra de Maragall, les considera suggestives però «arriscades».

Respecte al capítol 3 *Convivio*, 1, Maragall, al «Discurs a l'homenatge d'Àngel Guimerà» de 1909 recorda el pronunciat a l'Ateneu de Barcelona pel dramaturg català en novembre de 1895 en què acabava citant Dante i el *Convivio*. Joan Maragall havia subrallat en l'edició conservada a la seua biblioteca, el fragment de *Il Convivio*. L'autor de l'assaig recorda molt encertadament que la contundent afirmació de Dante sobre la impossibilitat de traduir la poesia es troba a *Il Convivio* 1, 7, concretament. Segons Ardolino el podia considerar un element de suport per una banda a la seua poètica de la paraula viva, i per l'altra representava un obstacle que s'interposava a la necessitat de produir versions al català d'obres mestres d'altres llengües i literatures i disposar-ne. El discurs maragallià sobre la llengua com a abstracció davant la realitat viva que representarien els dialectes i la resistència a atorgar supremacia a un d'aquests té algun lligam amb les tesis de *De vulgari eloquentia* a favor de l'espontaneïtat i la naturalesa de l'idioma. Per a Ardolino, Marià Manent, en «Inspiració, forma, paraula viva» *Criterion* (1960), entén quina era la prioritat de l'argumentació de Maragall: demostrar que *La Divina Commedia* adquireix el mateix grau de sinceritat que els tres exemples presentats a l'*Elogi de la paraula*, i que tenien per mèrit la seua espontaneïtat. Però, per quina raó una operació d'aquest tipus no ha creat una línia de recerca específica i coherent dins l'àmbit dels estudis maragallians? L'assagista pensa que algun estudiós de les relacions entre Catalunya i Itàlia de mitjan segle XIX als nostres dies podrà explicar en el futur aquestes mancances i oferir-hi respostes.

Al capítol 4 *Vita Nuova*, XIX es fa referència a la còpia de la traducció catalana de la *Vita Nuova* de Manuel de Montoliu conservada a la Biblioteca de Lletres de la Universitat de Barcelona. Fa la *collatio* de l'edició de Montoliu de 1903, de la de 1937, sotmesa a normalització lingüística, i de l'edició publicada el 1999 per Quaderns Crema. Al centre d'aquest entusiasme que afectà Montoliu i d'altres intel·lectuals catalans, modernistes i noucentistes, s'ha de col·locar l'intent maragallà de traduir la cançó «Donne che avete intelletto d'amore» de la *Vita Nova*, manuscrita també a l'Arxiu Maragall. Va aparèixer publicada a la revista *Lletres* el 1907 amb les variants del manuscrit i les correccions autògrafes. Francesco Ardolino fa la seua proposta d'edició respectant, com indica, la major part de les normes sistematitzades per Glòria Casals, curadora de l'edició crítica dels llibres de poesia de Maragall publicats en vida pel poeta català. Analitza acuradament la traducció i, tot i que vol destacar la importància d'aquesta versió dantesca de Maragall, indica que no insistirà en els aspectes més complexos que lliguen Maragall a l'obra de Dante.

A mode d'Apèndix hi inclou la traducció de Manuel de Montoliu de la cançó «Donne che avete intelletto d'amore», amb els textos de les edicions de 1903 i de 1937. Fa una anàlisi de la traducció i conclou dient que «Dones que haveu enteniment d'amor» és ben diferent de «Oh dones que capiu çò que Amor sia».

En compte d'acabar la ressenya amb paraules meues, em sembla més adient acabar-la amb paraules d'una bona experta en l'obra de Joan Maragall: Glòria Casals, autora del pròleg. Diu Casals: «El present treball assaja una lectura de Dante com a font, com una d'aquestes influències triades i operatives de Maragall. En dóna una idea la forja d'una traducció fragmentària de la cançó “Donne che avete intelletto d'amore” de la *Vita Nuova*».

Francesco Ardolino acaba el seu assaig citant a la darrera pàgina el *Secretum* de Petrarca. També Dante anunciava en la darrera pàgina i en el darrer capítol de la *Vita Nuova* que escriuria una altra obra on parlaria encara més de la seua *benedetta* Beatrice. Jo em permet reprendre l'última pàgina de l'assaig d'Ardolino, no per a parlar d'un altre Francesco ni de *Il Secretum*; sí per recordar que Petrarca, en una carta a Boccaccio escrita el 1359, parlava de la seua admiració per Dante. Segons Glòria Casals «no hi ha només un Dante de Maragall. Dante pertany ja a tots els que l'han posat en relació amb alguna cosa pròpia». Si l'autor d'*Una literatura entre el dogma i l'heretgia. Les influències de Dante en l'obra de Joan Maragall* diu que només pot «confessar la confiança en el fet que avui dia la italianística catalana es troba en les millors condicions

per omplir amb les eines necessàries, sortir d'una condició de marginalitat adquirida», sens dubte el seu magnífic assaig, aporta i ajuda la italianística catalana a omplir eixe buit, donant una clau enriquidora de lectura de l'obra del poeta català del XIX i del poeta italià del XIII que fascinava Petrarca, ens fascina a nosaltres lectors de Dante, i a un gran coneixedor de la literatura i de la cultura italiana i catalana com és l'autor de l'assaig.

MARIA BAYARRI
Universitat de València